

SOMOS ANDRÁS AKADÉMIKUS ÉLETÚTJA

KOZMA PÁL

az MTA rendes tagja

Kertészeti Egyetem, Budapest

Somos András akadémikus szeptember 18-án töltötte be 70. életévét Tisztelettel, a megbecsülés és elismerés számos jelével, szeretettel fordult e jubileumi napon feléje társadalmunk, különösen a kertészek közössége. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a kertészeti tudományok művelői közül részére elsőként adományozott Magyar Népköztársaság Zászlórendje kitüntetéssel ismerte el életművét, alkotó tevékenységét: a tudományos kutatásban, tudománypolitikában, tudományszervezésben, a kertészeti termesztés, a felsőfokú szakoktatás fejlesztésében elért eredményeit. S legnagyobb örömünkre: ezt az emberek nagyobb részének karrierjét, pályafutását általában véglegesen lezáró életkort ereje és képességei teljében, jó erőben és egészségben érte meg — készen arra, hogy töretlenül folytassa alkotó tevékenységét. Emberi mérték szerint szép korához nem fáradtan, az ún. megérdemelt nyugalom és pihenés után vágyva, hanem még az erős fiatalabbak lépteit, szárnyalását, küzdelmeit bíró és vállaló erővel érkezett.

Felolvasó ülésünkkel a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztályának, valamint az Osztály és a MÉM közös Kertészeti Bizottságának, továbbá a kertészeti tudományok művelőinek, s a kertészeti termesz-tők nagy közösségének a köszöntését, tiszteletét is szeretnénk szerény formában kifejezésre juttatni Somos akadémikusnak.

Rám hárult az a nagyon megtisztelő, de igen nehéz feladat is, hogy e felolvasó ülés keretében áttekintsem és értékeljem Somos akadémikus életét és tevékenységét. Könnyen vádolhatnak engem a volt tanítvány és munkatárs elfogultságával, azzal, hogy nem tudom kellő objektivitással mérlegelni, értékelni az ünnepelt tevékenységét, munkásságát, életművét. Bevallom: nem is céloim Somos akadémikus életútját a tudománytörténész módszeres elemzésével értékelni, ezt a jövő életrajz-, termesztés- és tudománytörténeti szakíróira bízom. Én csak abban a hitben kísérelem meg vállalt feladatomat teljesíteni, hogy amit el fogok mondani Somos Andrásról, azt a jövő majd kiegészítve hitelesíti.

Ha röviden jellemezném Somos András életét és munkásságát, azt mondanám róla: felfokozott élet, amely az életpályával átívelt történelmi kor-

szakokban megtalálta rendeltetését, hivatását, társadalmi jelentőségét, képes volt megteremteni alkotási céljai, s önmaga megvalósításához szükséges teret és feltételeket.

Oly korban kezdte életpályáját, mint Radnóti Miklós költőnk. De oly korban folytathatta a második világháborút követően, megérve hazánk felszabadulását, amelyben új hazát, társadalmat és emberibb világot teremtett a magyar dolgozó nép.

Somos András 1911. szeptember 18-án született a Békés megyei Mezőberényben. Szülei földművesek voltak. Tehetségét, a föld, a növények és a munka szeretetét ebből a környezetből hozta. Már kis gyermekként félárvaságra jutott, mivel édesapja az első világháború kezdetén annak áldozata lett. Gyermekek és serdülő korában természetesen bőven kijutott neki a nehéz fizikai munkából is.

A korán éledő hivatástudat vitte a békéscsabai Felső Mezőgazdasági Iskolába, amely a kertészeti növények szeretetét ébresztette fel benne, s ez indította arra, hogy beiratkozzon a budapesti Kertészeti Tanintézetbe, a jelenlegi Kertészeti Egyetem jogelődjébe. Itt szerzett 1937-ben oklevelet. Ezt követően a pályakezdés, az akkori elhelyezkedés embertelen nehézségeivel küszködve kereste az indulás lehetőségeit. Előbb napszámosi listán, a Tanintézet Nemesítési Osztályán, Magyar Gyula tanár, kertészeti növény-nemesítő tanítványaként, munkatársaként dolgozott. Innen 1939-ben kinevezést nyert gyakornoki minőségben a Jászberényi Mezőgazdasági Szakiskolára, ahol a gyakorlati telep vezetésével, s a kertészettan oktatásával bízták meg.

1941-ben a Kertészeti Tanintézetből kifejlesztett Kertészeti Akadémia igazgatója — Mohácsy Mátyás visszahívta az Intézménybe, s a kamaraerdei törzsgyümölcsös és kísérleti telep helyettes vezetője lett. 1942-től kezdve már előadásokat tartott a kertészeti növény-nemesítéstanból és zöldségtermesztési gyakorlatokat vezetett.

Oktató-kutató tevékenységét tovább folytatta a Kertészeti Akadémiából 1943-ban létrehozott Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán.

Somos Andrást tudásszomja, igényessége arra ösztönözte, hogy beiratkozzon a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Osztályára, amelyet 1942-ben eredményesen befejezett és megkapta annak diplomáját.

Szakmai, társadalmi, közéleti tevékenysége akkor kezdődött, amikor a 30-as évek végén, Budapestre visszatérése után megválasztották a Magyar Kertészeti Társaság titkárának.

A második világháború tőle is áldozatot követelt: 1944 őszén katonai szolgálatra hívták be, de rövid harctéri szolgálat után szovjet hadifogságba került. A krasznogorszki hadifogolytáborban elvégezte az Antifasiszta Iskolát.

A hadifogságból 1946 nyarán tért haza Magyarországra. Ezt követően bontakozott ki tulajdonképpen Somos András alkotó tevékenysége. Tehetsége, szakmai, ideológiai felkészültsége, politikai elkötelezettsége eredményeként

olyan feladatokat kapott a felszabadult, szocializmust építő ország kormányától, a társadalomtól, amelyek méltóak voltak képességeihez. A nagy és igényes feladatok, próbatételek vállalása és eredményes teljesítése révén nagymértékben hozzájárult az ország mezőgazdaságának, tudományos kutatásának és felsőfokú oktatásának a fejlődés útjára lépéséhez. Csak vázlatosan felsorolni is nehéz azokat a megbízatásokat, amelyeket Somos András kapott a megfeszített építő, szervező, irányító, fejlesztő munka számos területén. Ezek közül a legfontosabbakat az alábbiakban foglalhatom össze.

A Kertészeti és Szőlészeti Főiskola az 1945 őszen létrejött Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kara lett, s annak Zöldségtermesztési Tanszéke megszervezésével és vezetésével Somos András bízta meg az Egyetem vezetősége. A Tanszéket a semmiből kellett újra teremteni, mert a fővároson átvonult háború zivatarra minden felszerelését, eszközét, könyvtárát elpusztította. Első munkatársai lelkes egyetemi hallgatók voltak, akik önként, fizetés nélkül ajánlották fel segítségüket. Megkezdte a hazai és a nemzetközi közlemények szintézisével a Zöldségtermesztés diszciplína korszerű, tudományos megalapozását, amely tevékenység rövidesen elvezetett a tárgy első egyetemi tankönyvének a megírásáig (1953).

Az egyetemi katedra szószéket adott Somos Andrásnak a korszerű ismeretek hirdetéséhez és tanításához, az ifjúságnak szocialista, demokratikus szellemenben való neveléséhez. Megkezdte előbb a Budatétényi, majd később a Soroksári Tangazdaságban a módszeres biológiai és termesztési kísérletezéshez szükséges kísérleti telep megalapozását és kifejlesztését. Tulajdonképpen az egyetem volt és maradt mindvégig Somos András életpályájának legfontosabb alapházisa. Egész élete és tevékenysége összeforrt, azonosult annak sorsával, alakulásával, tevékeny részt vállalt annak fejlesztésében. Oktató-nevelő és kutató tevékenysége, vezetési, szervezési eredményei révén vált ennek a szakmai szellemi központnak, s egyben a kertészeti tudományok hazai és nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő tudós egyéniségévé.

A Zöldségtermesztési Tanszék vezetése mellett 1947-ben és 1948-ban a Földművelésügyi Minisztérium Egyetemi Osztályát is vezette. 1948-ban pedig megbízták a Mezőgazdasági Tudományos Központ megszervezésével, amelyből a későbbiekben kiépült a mai mezőgazdasági kutatóintézeti rendszer.

A több vezetői beosztás sem vonta el a kutatási tevékenységtől. 1948-ban „Paradicsomfajták fejlődési és termesztési összehasonlító vizsgálata” c. értekezésével szerezte meg elsőként a Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karon a doktori címet. Ezt követően nevezte ki a Kormány egyetemi tanárnak.

Tudományos pályája ezután gyorsan ívelt tovább felfelé: 1949-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta, s egyben megbízta a Biológiai és Agrártudományok Osztálya osztálytitkári teendőinek az ellátásával is. Ezt a tisztséget folyamatosan 1961-ig látta el. Ugyancsak ő lett az Osztályhoz tartozó Kertészeti Bizottság vezetője is 1976-ig. 1955-ben vá-

lasztotta az Akadémia rendes tagjává. És Somos András bizonyította, hogy nem volt méltatlan a bizalomra.

Somos András részt vett a Magyar Tudományos Akadémia újjászervezésében, demokratizálásában, hogy a tudományok legfelsőbb vezető testülete az ország gazdaságának, kultúrájának a fejlődését megalapozza, a társadalmi haladás zászlóvivője legyen. Tudománypolitikai, tudományszervező tevékenységével nagymértékben járult hozzá az agrártudományok fejlődésének a kibontakozásához, a tudományos káderek képzéséhez és munkába állításához.

Mint már fentebb is említettem, Somos akadémikus számos jelentős beosztása, tisztsége mellett is legfontosabb munkaterületének tartotta az egyetemi oktató-nevelő és kutatómunkát. Vezetésével fejlődött ki a Zöldségtermesztési Tanszék, alakult ki annak jelentős létszámú oktató-kutató munkaközössége, az oktatásra és kutatásra fordítható anyagi eszközökben, felszereltségben a lehetőségekhez képest gyorsan gyarapodott, s egyre nagyobb, szinte intézeti feladatok megoldására vált alkalmassá. Vezetésével olyan igényes kutatási programot dolgoztak ki és valósítottak meg, amely a hazai nagyüzemi zöldségtermesztés fejlesztésének jelentős tényezőjévé vált.

A kutatási feladatok kidolgozását az intézmény Soroksári Tangazdaságában 1950-ben létesített Kísérleti Telepen végezték a Tanszék munkatársai. A legfontosabb kutatási témák a 60-as évek elejéig a következők voltak: a zöldségfajok szaporítási módja, tenyésztőterülete, művelésmódja, öntözővíz igénye és öntözési módja. Ezután megkezdtek azoknak az ökológiai és növényélettani tényezőknek (a zöldségnövények hő-, fény-, víz- és tápanyagigénye stb.) a vizsgálatát, amelyek a termesztésfejlesztést elsősorban megalapozhatják. Ez a feladat jelenleg is jelentős részét képezi Somos professzor és munkatársai kutatási programjának.

Tudományos, de különösen gyakorlati termesztésfejlesztési hatásában nagy jelentőségű kutatásokat indított meg Somos András munkatársaival az 1960-as évek elején: a zöldségfélék hajtatása és a korai zöldségtermesztés fejlesztése biológiai és technikai problémáinak a megoldását. Felismerve az üvegházi termesztés országos kiterjesztésének energetikai, anyagi korlátait, megkezdtek a műanyagfólia alatti zöldségtermesztés hazai lehetőségeinek a kipróbálását. A kezdeti nehézségek és kedvező tapasztalatok után az alkalmas építési eljárások, berendezések, termesztési eljárások, hasznosítási módok kidolgozása, a megfelelő növényfajták megismerése és nemesítése eredményeként kezdett elterjedni a fólia alatti korai zöldségtermesztés az országban.

Kezdetben az olajfűtésű fóliasátrak terjedtek el. Később, szinte az olajárrobbanást megelőzően már találmányként megalkotta Somos akadémikus munkatársaival a vízfűtéses fóliasátrat, s kidolgozták hozzá a legkorszerűbb gépesített termesztéstechnológiát, amely rendszert több ország szabadalomként bevezetésre megvásárolt.

Somos András a fólia alatti termesztés kidolgozásával és hazai elterjesztésével forradalmasította a korai termesztést. Ennek köszönhető, hogy a hazai fogyasztók és az export bőséges és egyre több korai zöldséget kaphatnak az azelőtt friss zöldségben legszegényebb hónapokban. Ezt a termesztési eljárást az országban már közel 5000 ha felületen alkalmazzák. A hazai korai termesztés kiterjedése eredményeként szükségszerűvé vált a Kertészeti Egyetemen a zöldség-hajtató szakmérnökképzés bevezetése, amely 1976-ban indult el és azóta sikeresen folyik Somos András vezetésével.

Somos akadémikus a zöldség-növények közül legbehatóbban foglalkozik a paprikával és utána a paradicsommal; ezek biológiája, nemesítése és termesztés-technológiája területén különösen jelentős kutatási eredményeket ért el. Ezeket az eredményeket „A paradicsom” és „A paprika” két-két kiadásban, az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent monográfiájában dolgozta fel.

Jelentős eredményeket ért el a paprika és paradicsom nemesítésében is. Több fajtája szerepelt és szerepel a köztermesztésben.

Igen termékeny szakíró. A munkatársaival együtt végzett sokirányú kutatómunka eredményeit, gyakorlati megfigyeléseit, tapasztalatait szintetizáló tevékenységének az eredményeit, fejlesztési elgondolásait, terveit egyedül, de többnyire munkatársaival szerzői közösségben mintegy 25 könyvben és egyetemi jegyzetben, 340 tudományos közleményben, tanulmányban és népszerűsítő cikkben tette közzé. A közlemények jelentős része több világnyelven jelent meg. Az Osztályhoz tartozó Agrártudományi Közleményeknek, továbbá a Kertészeti Egyetem Közleményeinek több mint egy évtizeden keresztül volt a főszerkesztője. Kísérleti eredményeik gyors átadására életre hívta a Zöldségtermesztési Intézeti Közleményeit — a „Zöldség-hajtató”-t. Tankönyvei, monográfiái a szakterület hazánkban és külföldön is elismert legmagasabb színvonalú elméleti művei. Ismeretterjesztő szakcikkek viszont egyszerűen és közérthetően adják át az egyszerű termesztőknek ezeket az ismereteket.

A könyveken és előadásokon kívül az általa kidolgozott és egyedülálló, ún. szinkron szaktanácsadás révén évente rendszeresen több száz, több ezer házikerti, kisüzemi termesztő meríthet bőven a Zöldségtermesztési Intézet gazdag ismeretforrásából.

A Tanszék eredményes oktató-nevelő és kutatási tevékenysége, személyi állományának és kísérleti telepének kifejlesztése eredményeként és elismeréseként 1975 decemberében a Kertészeti Egyetem Zöldségtermesztési Intézetévé alakult Somos professzor igazgatásával.

Somos András a Kertészeti Egyetemen és jogelődein nemcsak szűkebb szakterületének és szervezeti egységének élt, de több ízben bízta meg az intézmény rektori teendőinek az ellátásával is (1960—1965 és 1971—1975 között). Vezetése alatt az intézmény szervezetében, személyi és tárgyi vonatkozásokban gazdagodott, kialakultak a jelenleg működő karok, szellemi központ

jellege egyre inkább megnyilvánult, hazai és nemzetközi kapcsolatai bővültek. Vezetésével létesítettük és rendszerezítettük a Lippay János Tudományos Ülésszakot, ahol az intézmény oktatói, kutatói országos és nemzetközi fórumot kaptak kutatási eredményeik ismertetésére. Megvetette alapjait a ma már gyümölcsöző szerződéses nemzetközi együttműködési kapcsolati rendszernek.

Eredményes tevékenységének, társadalmi elismertségének jelentős újabb bizonyítéka volt az, hogy 1976-ban az MTA alelnökévé választotta.

Tudományos, szakmai, oktatási, közéleti tevékenysége a fentebb ismertetettekben nem merül ki, azokon kívül még több hazai és nemzetközi tudományos szervezetben, akadémián, tudományos társaságban, bizottságokban való tevékenységgel egészül ki. Ezek közül csak néhány fontosabbat említek példaként: külső tagjává választotta a Szovjetunió Mezőgazdasági Tudományos Akadémiája, tiszteletbeli tagjává a Bolgár Tudományos Akadémia, tiszteletbeli doktorává a berlini Humboldt Egyetem, és a Varsói Mezőgazdasági Akadémia, Magyarország képviselője a Nemzetközi Kertészeti Társaságban (ennek elnöke is volt), tagja, ill. elnöke az MTA és a MÉM több bizottságának, a MAE elnökségének, az Állami és a Kossuth Díj Bizottságnak, több folyóirat, közlemény szerkesztő bizottságának, s hadd ne soroljam tovább. Ezek a tagságok is a nagyfokú hazai és nemzetközi elismertség és megbecsülés bizonyítékai.

Somos András munkásságát, eredményeit számos kormány és társadalmi kitüntetéssel ismerték el. Ezek közül a Kossuth- és Állami Díj, a Népköztársaság Zászlórendje, a Munka Vörös Zászlórendje, a Munka Érdemrend aranyfokozata, a Népköztársasági Érdemrend V. fokozata kitüntetések emelem ki, de ezek számát még több miniszteri, társadalmi és intézményi kitüntetés növeli.

Somos akadémikus előbb vázlatosan áttekintett életútja, működése, oktató-, kutató- és közéleti tevékenysége kiegészítéséhez még az alábbiakat szeretném hozzáfűzni.

Személyében szerencsésen és kedvező arányban ötvöződött az invenciózus, alkotó, kutató, a tanári, a közéleti, a puritán egyszerűségű, szellemileg, etikailag nagyigényű, nagy akaraterejű, nagy munkabírási, s ugyanakkor a kitűzött célokért töretlenül küzdeni tudó egyéniség. Csak így lehetett képes az egyszerű viharsarki parasztsaládból elindulva nagyívű pályáját eredményesen, sikeresen és dicsőségesen befutni. Ehhez egyedül a jó szerencse nem lett volna elegendő.

Somos András tudományos iskolát teremtett. Tanszékére, intézetébe szerencsés kézzel válogatta meg nagyszámú tehetséges munkatársát és szervezte őket fegyelmezett munkaközösséggé. Ez a tudományos iskola egyrészt rendszeresen képes a szakterület világirodalmát nyomon követni és naprakészen feldolgozni, másrészt képes volt és képes a zöldszén-növények biológiai, ökológiai problémáinak a megoldásával szintáttörő természeti technológiákat

kidolgozni és bevezetni. Hazánkban ez az iskola alkotta meg a szegényes örökség alapjain a világsszínvonalú zöldségtermesztés tan diszciplinát. Az iskola nagyranőtt, s a mester nyomába lépő tanítványokat adott a kertészeti felsőfokú oktatásnak, s a tudományos kutatásnak. Tanítványai között akadémikus professzorok, a tudományok doktora fokozattal rendelkező kutató, intézeti főigazgató, főiskolai tanár is van. Számos hazai és külföldi aspiránsa védte meg eredményesen kandidátusi téziseit.

Somos András tudományos iskoláját nem zárják el magas és áttörhetetlen kerítésfalak. A más tudományokat művelő egyetemi oktatók közül sokan és sokszor beléptünk ez iskola falain, hogy a módszeres kutatás, a korszerű szabadföldi kísérletezés módszereit, a munkamódszereket ellessük. Itt mindig szívesen fogadtak, sohasem távoztunk üres kézzel, hanem mindig csak lelkesedéssel és hittel feltöltődött szívvel. Somos András professzor segítő, támogató, közvetlen és közvetett gondoskodásából, segítségéből tellett az iskoláján kívüli egyetemi és más munkatársaknak is, többek közt nekem is.

Munkabírása mindig bámulatot keltett és kelt még ma is. A hivatástudattól és meggyőződéstől fűtött tenniakarás, minden tevékenysége, munkája fontosságának a tudata, dolgos hétköznapijainak a jó megszervezése kellett életműve megteremtéséhez. Többször hallhattuk, s én is hallhattam tőle a csüggedt, fáradt percekben a biztató szavakat: „fel a fejjel — teher alatt nő a pálma”. Esténként legtovább volt világos tanszéki dolgozó szobájának ablaka, s bármilyen későn tért haza kísérleti telepéről vagy vidékről, első útja a tanszékre vezetett. Amilyen keményen követel önmagától, olyan következetesen és keményen kéri számon munkatársai, hallgatói, tanítványai és mások munkáját is.

Példamutatóan készül előadásaira, azokat rendszeresen megtartja, csak kivételesen engedi át azt munkatársainak. Rendszeresen tartja a kontaktust a hallgatóival, s ez a kapcsolat kedvezően hatott kiváló felkészültségű szakemberek képzésére.

Különösen imponált mindig mélységes szakmaszeretete. Akkor sem tagadta meg és szégyelte szakterületét, amikor még a biofűtésű melegágak világában primitív termesztési körülményeivel a zöldségtermesztés az utolsó helyet foglalta el a kertészeti termesztési ágak között. S ez a szakmaszeretet csodát művelt: a Somos András és iskolája által a legkorszerűbb termesztéstechnikai színvonalra emelt, a tudományos-technikai forradalom által áthatatott zöldségtermesztés tudományos rendszere méltó lett arra, hogy belépjen a Magyar Tudományos Akadémia csarnokába.

Bár a jelen és a jövő színpadán, gazdagításán fáradozik, az innovációs tevékenységre iskolapéldát ad, ugyanakkor a haladó hagyományok megtartásán, a múlt kiemelkedő, jelentős szaktudásai, a szakma úttörői emlékének a felelevenítéséért és megőrzéséért is sokat fáradozik. Ennek eredménye többek közt Lippay János: Posoni kert c. könyve faksimile kiadásának sajtó

alá rendezése, az Entz Ferenc Emlékérem megalapítása, s több jubileumi emlékülés inspirálása nagyjaink tiszteletére.

Somos András neve ma már fogalom: tiszteletre, megbecsülésre, elismerésre késztet a kertészeti tudományok és a kertészeti termesztés iránt.

S végezetül szeretnék a bevezetőben felvetett gondolatra még visszatérni. A 70 éves Somos András életútja termesztéstörténeti, tudománytörténeti jelentőségéhez — e rövid áttekintés bizonyítékai szerint is — kétség nem férhet. Mérföldköveket állított hosszú, küzdelmes működése során a haladó emberiség útján.

Ezekkel a gondolatokkal köszöntöm tisztelettel és szeretettel a 70 éves Somos Andrást, s kívánom a kertészek közössége nevében, hogy erőben és egészségben, töretlenül folytassa még sokáig tudományos, alkotó, nevelő tevékenységét. Segítsen minket — fiatalabbakat — bölcs tanácsaival tanításainak gyakorlati megvalósításában, valamint új tudományos és gyakorlati feladatok megoldásában és örüljön együtt velünk eredményeinknek és sikereinknek.